

تحلیل شاخص نخست شهری در مجموعه شهری مشهد

تکنم پیروز^{۱*}، علی همائی فر^۲، محمد همائی فر^۳

^۱ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری ، .
توکتامپیروز@yahoo.com: پست الکترونیکی
^۲ دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی و ناحیه ای .
ahomaeefar@yahoo.com: پست الکترونیکی
^۳ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری .
homaeifar@yahoo.com: پست الکترونیکی

چکیده :

ایران بعد از دهه ۱۳۳۰ به بعد که مباحث مدرنیزاسیون پررنگ شد، درگیر این پدیده قرار گرفت. پدیده ای که ابتدا در پایتخت بروز کرد و بسرعت به دیگر مراکز مهم کشور رسوخ کرد. تحلیل های نخست شهری در ایران و بیشتر کشورهای دنیا اغلب منحصر به مراکز حکومتی (پایتخت ها و شهرهای بزرگ دیگر) بوده و فرآیندهای تحلیل از بالا، سرنوشت برنامه ریزی از بالا (متمرکز) را در پی دارد که از مشکلات مبتلا به ایران نیز می باشد. این شیوه تحلیل نادرست است چرا که فقط بخشی از سطوح مورد نیاز را مورد بررسی قرار می دهد و مطمئناً می تواند به کشف علت که می تواند در سطوح دیگر (میانی و پایین) شهرها باشد موفقیتی بدست آورد. مشهد اکنون دومین کلانشهر ایران است، پس از انقلاب به طور جدی این پدیده را در منطقه خود تجربه کرده است. در این مقاله به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از روشهای کمی به تحلیل شاخص نخست شهری در مجموعه شهری مشهد و استان از روش شاخص نخست شهری موسوی، پرداخته شده است. توجه به نقاط سهیم در کاهش شاخص در صورت روند کاهش و یا عدم افزایش شاخص و توجه ویژه به مناطق خاص در صورت روند افزایشی شاخص از جمله سیاست های کلان ارائه شده در این پژوهش میباشد.

کلمات کلیدی: نخست شهری، قطبی شدن، شاخص موسوی، مجموعه شهری مشهد، استان خراسان رضوی

۱- مقدمه

رابطه بین نخست شهری و توسعه اقتصادی ناتمام است. بعضی از محققین اعتقاد دارند که نخست شهری در جهان سوم جنبه انگلی دارند و توسعه را به تأخیر می اندازد. دلایل آنها در زیر ذکر شده است:

۱. هزینه حمایت از یک شهر بزرگ، بخصوص در یک اقتصاد متکی به کشاورزی منابع را از فعالیت های توسعه ای در خود فرو می برد.
۲. قدرت شهر اول برای جذب مهاجرین از مناطق روستایی که خیلی از آنها بیکار می مانند و یا نیمه اشتغالی دارند، تشکیل جمعیت غیر تولیدی و یک هزینه برای اقتصاد ملی می کند.
۳. تمرکز سرمایه گذاری دولتی در نخست شهر سبب کاهش دورنمای رشد سایر قسمت های کشوری شود.
۴. کانون سیاست ملی و قدرت اقتصادی در یک نخست شهر ایجاد کننده تقسیمات اجتماعی عمده بین مناطق شهری و روستایی می باشد.

همچنانکه شهرها در ماورای یک اندازه معین رشد می کنند ضد صرفه های ناشی از مقیاس ممکن است پیش آید که شامل هزینه های افزایش یافته زمین و خدمات، خطوط حمل و نقل گسترش یافته و مشکلات محیط زیستی مانند تراکم و آلودگی می شود. نخست شهری توسط حاکمیت و دولت ملی کشورها که عمدتاً در نخست شهرها مستقر هستند، تشویق می شوند. وجود پتانسیل های مدیریتی کارآمد مورد نیاز دولت های ملی در این شهرها، یکی از عواملی است که باعث این تشویق می شود. (Multius, ۱۹۸۹, ص. ۶۳۱)

بعد از انقلاب صنعتی، شهرها در اثر مهاجرت روستا- شهری، با سرعت زیادی گسترش یافته اند و به شهرهای بزرگ تبدیل شدند. در ایران در نیم قرن اخیر توسعه سرمایه داری در چارچوب اقتصاد متکی به نفت، سبب رکود بخش کشاورزی و رشد سریع شهرها شد. این رشد سریع شهر نشینی به صورت متعادل صورت نگرفت، بلکه سبب رشد شهرهای بزرگ، در محدوده استان ها، مرکز استان ها مانع رشد شهرهای کوچک و روستاها گردید. (تالشی، علی اکبری، & پناهی جلودارلو، ۱۳۹۱، ص. ۷۶)

دگرگونی های صورت گرفته در ایران، به مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه، سبب ظهور نابرابری های شدید منطق های و سکونتگاهی در پهنه سرزمین گردیده است. این نابرابریها از زمان حکومت رضاخان تا اوایل دهه ۱۳۴۰ اندک بود، ولی پس از آن، با انجام اصلاحات ارضی، افزایش درآمدهای نفتی، جذب سرمایه گذاری در شهرها، احداث صنایع مونتاژ و ... تشدید شد. تمرکز بیشتر سرمایه گذاری های دولت در محدودی از شهرها و مناطق کشور به عنوان کانونهای رشد و توسعه، سبب افزایش فاصله این مناطق با دیگر مناطق از یک سو، و مهاجرت های وسیع به سوی شهرهای بزرگ، بحرانهای زمین و مسکن، بیکاری، بروز ناهنجاریها، آلودگیها و ایجاد فواصل طبقاتی از سوی دیگر شده است. برنامه ها و طرحهای بسیاری برای رفع این وضعیت تهیه شده،